

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г. С. КОСТЮКА**

Агачева Юлія Анатоліївна

УДК 159.943.2: [316.47+005.42-024.61 (043.5)]

**РЕФЛЕКСІЯ МІЖОСОБИСТІСНОЇ АТРАКЦІЇ ЯК МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України, лабораторія методології та теорії психології, м. Київ

Науковий керівник

кандидат психологічних наук, доцент **Зливков Валерій Лаврентійович**, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, лабораторія методології та теорії психології, провідний науковий співробітник, м. Київ

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, доцент **Ставицький Олег Олексійович**, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, кафедра психології, професор, м. Рівне;

кандидат психологічних наук, доцент **Тавровецька Наталя Іванівна**, Херсонський державний університет, кафедра практичної психології, завідувач

Захист відбудеться 28 квітня 2015 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.453.01 в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, м. Київ-33, вул. Паньківська, 2

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, м. Київ-33, вул. Паньківська, 2

Автореферат розісланий 25 березня 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. М. Третяк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Разом з іншими соціальними дисциплінами загальна психологія досліджує поняття діяльності та її ефективності. Приділяється увага діяльності як зовнішній і внутрішній активності людини, що регулюється усвідомлюваною метою. Адже це специфічний вид активності людини, спрямований на пізнання і творче перетворення навколишнього середовища, зокрема умови свого існування. Іншою важливою рисою діяльності людини є її регулювання суспільно встановленими нормами та суспільно-напрацьованими технологіями. Для вітчизняної психології стало вже традицією надавати надзвичайно високий пізнавальний статус поняттю діяльності у процесі дослідження практично всіх психологічних явищ. Методологія діяльнісного підходу ґрунтується на роботах Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтьєва, Б. Ломова, С. Максименка, С. Рубінштейна та ін. На основі цієї методології виокремилося дві теорії діяльності: теорія індивідуальної діяльності, розроблена О. Леонтьєвим, і теорія спільної діяльності, розроблена Б. Ломовим. Останній вважав, що теорія індивідуальної діяльності є лише частковим випадком більш загальної теорії спільної діяльності, оскільки жодна індивідуальна діяльність неможлива без діяльності багатьох інших людей. Інші можуть виступати у ролі явних чи неявних значущих для суб'єкта діяльності спостерігачів за нею, її співсуб'єктів, керівників тощо. Тому Інший є обов'язковим чинником, який істотно впливає на регуляцію діяльності. Відтак і ставлення суб'єкта діяльності до значущого в цьому контексті Іншого не повинне лишатися поза увагою психологічного осягнення механізмів регулювання діяльності не лише у груповій, а й в індивідуальній формі. Одним із проявів ставлення до Іншого є міжособистісна атракція, що перетворює її на дуже важливу, хоч і не завжди очевидну, детермінанту в системі її регуляції.

Міжособистісна атракція – це специфічне емоційне ставлення, що визначає привабливість однієї людини для іншої, на основі якої виникає прихильність до неї. Атракція з'являється у процесі міжособистісного спілкування і передбачає сприйняття та оцінку іншої людини. За таких умов суб'єкту спілкування у співсуб'єкті доступні лише зовнішні ознаки, серед яких найінформативнішими є зовнішній вигляд (фізичні якості та оформлення зовнішності), поведінка (здійснювані дії й експресивні реакції) та організація ним власного простору. Міжособистісну атракцію як психологічне явище вивчали такі дослідники, як Г. Андреева, Е. Аронсон, Д. Бірн, Л. Гозман, В. Казміренко, Н. Казарінова, А. Кленчу, І. Кон, А. Коваленко, Н. Коломінський, Я. Коломінський, В. Лабунська, О. Леонтьєв, М. Лернер, С. Максименко, В. Моргун, М. Обозов, Ч. Осгут, Л. Петровська, В. Роменець, В. Семиченко, Н. Скотна, Я. Український, О. Чебикін, В. Фомічова, Ф. Хайдер, Т. Яценко та ін.

Було встановлено, що виникнення міжособистісної атракції зумовлюється багатьма чинниками, якими є соціально бажані характеристики людини, а саме: охайність, співчутливість,

терплячість, товариськість, схильність до підпорядкування тощо. Однак, попри досить давню традицію розвитку діяльнісного підходу в психології, феномен атракції до сьогодні найчастіше вивчається з функціоналістського погляду, без урахування діяльнісного опосередкування виникнення та розвитку міжособистісної атракції. Констатувалося, що наявність позитивної міжособистісної атракції у суб'єктів спільної діяльності сприяє, а негативної – перешкоджає ефективності співпраці. Проблеми впливу симпатії, антипатії та дружби на ефективність спільної діяльності, а також впливу останньої на подальший розвиток атрактивних настанов розглянуто у працях Л. Гозмана, І. Кона, А. Лутошкіна, С. Рубінштейна, П. Якобсона, М. Аргайла, С. Дака, Т. Ньюкомпа, Д. Тернера, М. Хогга, Т. Х'юстона, М. Шерифа.

Однак лишається поза увагою аналогічний вплив міжособистісної атракції на індивідуальну діяльність, а також пояснення тієї обставини, чому за загалом сприятливого впливу позитивної міжособистісної атракції між суб'єктом діяльності і значущими в контексті її реалізації Іншими ефективність діяльності не є гарантованою. За таких умов актуалізується проблема більш поглибленого наукового осягнення можливостей та обмежень атракції як чинника регуляції діяльності. Враховуючи актуальність проблеми, її недостатню наукову розробленість, нами було обрано таку тему дисертаційного дослідження: «Рефлексія міжособистісної атракції як механізм регулювання діяльності».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження відповідає основним напрямам досліджень НАПН України, проведених у рамках комплексних науково-дослідних тем: «Інтегративно-особистісний підхід у психологічній науці та практиці» (державний реєстраційний номер 0107U000308); «Психологічні умови становлення професійної ідентичності особистості» (державний реєстраційний номер 0111U000357), які виконувались у лабораторії методології та теорії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Тему дисертації затверджено вченою Радою Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол № 7 від 29.01.2009 р.) і рішенням бюро міжвідомчої Ради з координації досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 3 від 28.04.2009 р.).

Об'єкт дослідження – атракція як різновид категоризації суб'єктом Іншого.

Предмет дослідження – рефлексія суб'єктами діяльності міжособистісної атракції зі значущими Іншими як механізм регулювання діяльності.

Мета дослідження – вивчення рефлексії міжособистісної атракції як механізму регулювання діяльності.

Гіпотеза дослідження:

1) атракція водночас виступає й об'єктивною, і суб'єктивною детермінантою перебігу діяльності, а також може бути як її наслідком, так і її чинником, утворюючи кола реципрокної детермінації і створюючи можливість підвищення її ефективності через конструктивну рефлексію

імпліцитних концепцій атракції суб'єктів та співсуб'єктів діяльності;

2) фасилітація рефлексії імпліцитних концепцій суб'єктів або співсуб'єктів щодо впливу атракції на ефективність діяльності створює можливості для більш продуктивного використання переваг та нейтралізації недоліків атракції як чинника підвищення ефективності діяльності.

Згідно з такою метою та гіпотезою дослідження було сформульовано **завдання**:

1. На основі теоретичного аналізу феномену атракції з'ясувати її роль серед механізмів регулювання діяльності.

2. Проаналізувати міжособистісну атракцію як особливий різновид категоризації суб'єктом Іншого.

3. Розробити концептуальну модель взаємозв'язку об'єктивних і суб'єктивних показників атракції з ефективністю регулювання діяльності.

4. Визначити зв'язок між рівнями міжособистісної атракції співсуб'єктів діяльності та гармонійністю їхньої міжособистісної взаємодії.

5. Дослідити особливості впливу рефлексії міжособистісної атракції на ефективність діяльності.

6. Розробити й апробувати програму корекції та розвитку імпліцитних теорій атракції суб'єктів діяльності для підвищення ефективності використання атракції як засобу гармонізації міжособистісної взаємодії.

Теоретико-методологічними основами дослідження є результати фундаментальних досліджень проблеми атракції (Г. Андреева, Е. Аронсон, Д. Бірн, Л. Гозман, В. Казміренко, І. Кон, А. Коваленко, Н. Коломінський, Я. Коломінський, С. Максименко, М. Смульсон, Н. Тавровецька, О. Чебикін, Т. Яценко та ін.), діяльнісний підхід у психології (Л. Виготський, О. Леонтьєв, Б. Ломов, Г. Костюк, С. Максименко, В. Моляко, С. Рубінштейн та ін.), концептуалізації спільної та спільно-розподільної діяльності (Г. Балл, В. Дяченко, Л. Карамушка, Г. Костюк, Х. Лійметс, С. Максименко, А. Маркова, Т. Матіс, І. Первін, В. Рубцов, Л. Уманський, Г. Цукерман та ін.), теоретичні положення щодо опосередкування діяльності рефлексивними процесами (І. Бех, М. Найдьонов, Л. Найдьонова, О. Ставицький), концептуальні засади психосемантичного напрямку в психології (О. Артем'єва, Д. Банністер, В. Васютинський, Дж. Келлі, Ч. Осгуд, В. Петренко, В. Серкін, Ф. Франселла, О. Шмельов); провідні ідеї сучасної психології про вплив імпліцитних теорій на регуляцію діяльності (М. Аллахвердов, І. Батраченко, Ю. Белецька, О. Мінеєва, О. Петрунько, О. Рихальська та ін.), методологічні вимоги до організації тренінгової роботи (І. Вачков, Т. Зайцева, І. Куртікова, Ю. Ємельянов, С. Макшанов, Л. Петровська, О. Сидоренко, М. Форверг, Н. Чепелева, Ю. Швалб, Т. Яценко та ін.).

Методи дослідження. Для перевірки розробленої гіпотези та розв'язання поставлених завдань використано комплекс теоретичних та емпіричних методів:

теоретичні – аналіз, порівняння, узагальнення, моделювання;

емпіричні – бесіда, спостереження, опитування, метод експертної оцінки, аналіз продуктів спільно-розподільної діяльності, соціометрія, психосемантичні методи.

Для обробки результатів дослідження було застосовано методи якісного та кількісного аналізу даних, зокрема методи математичної статистики та інтерпретаційні методи. Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою програми STATISTICA 6.0.

Організація та експериментальна база дослідження. Емпіричне дослідження проводилося в 2010–2011 рр. на базі Херсонського НВК «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I–III ступенів – гімназія» № 56 Херсонської міської ради, Херсонської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 33, Загальноосвітньої школи № 4 м. Каховки, Скадовського НВК «Академічна гімназія», Микільської загальноосвітньої школи I–III ступенів Білозерської районної ради Херсонської області. Загальна кількість досліджених суб'єктів спільно-розподільної діяльності складає 150 учнів (84 дівчинки і 66 хлопців). Було також досліджено суб'єктивні психолого-педагогічні концепції атракції та спільно-розподільної діяльності у 74 вчителів, які здобували підвищення кваліфікації у КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», з яких 32 педагоги узяли участь у корекційно-розвивальній програмі.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів:

– *уперше* запропоновано поняття структури внутрішньогрупової атракції, теоретично обґрунтовано й емпірично перевірено модель впливу атракції на гармонізацію міжособистісної взаємодії у спільній діяльності в аспекті гармонійності взаємин та ефективності взаємодії; обґрунтовано механізми, розроблено й апробовано психолого-педагогічну модель використання конструктивного потенціалу атракції щодо підвищення ефективності та гармонійності діяльності;

– *поглиблено та уточнено* поняття атракції, зокрема її рефлексії, здійснено класифікацію різновидів діяльності залежно від гармонійності взаємин та ефективності взаємодії, особливості взаємовідношення чинників атракції, референтності та влади у контексті організації діяльності, а також взаємозв'язку атрактивності з соціометричним, референтним та кратичним статусом;

– *набуло подальшого розвитку* знання про сутність імпліцитних психолого-педагогічних концепцій педагогів, підходи до їхньої діагностики та корекції.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що одержані в ході дослідження дані можуть бути покладені в основу розроблення і впровадження програм, спрямованих на розвиток спроможності вчителів щодо використання конструктивного потенціалу чинника атракції в гармонізації міжособистісної взаємодії у процесі діяльності. Розроблена на основі моделі програма корекційно-розвивального тренінгу може бути використана при розробленні спецкурсів у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл, у системі післядипломної педагогічної освіти та підготовці студентів педагогічних спеціальностей (в курсах

«Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Психологія емоцій»); у роботі психологів соціально-психологічної служби шкіл у виховній і профілактичній роботі.

Упровадження результатів дослідження. Матеріали дисертаційного дослідження впроваджено в навчальний процес підвищення кваліфікації вчителів у КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» (довідка про впровадження № 01-23/462 від 29.08.14 р.), Рівненському державному гуманітарному університеті (довідка про впровадження № 138 від 16.09.2014 р.), Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля (довідка про впровадження № 204 від 29.09.2014 р.), Херсонському НВК «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I–III ступенів – гімназія» № 56 Херсонської міської ради (довідка про впровадження № 435/01-19 від 26.08.2014 р.), Херсонській загальноосвітній школі I–III ступенів № 33 (довідка про впровадження № 01-10/198 від 28.08.2014 р.), Загальноосвітній школі № 4 м. Каховки (довідка про впровадження № 47 від 19.08.2014 р.), Скадовському НВК «Академічна гімназія» (довідка про впровадження № 169 від 21.08.2014 р.), Микільській загальноосвітній школі I–III ступенів Білозерської районної ради Херсонської області (довідка про впровадження № 04-04/234 від 18.08.2014 р.).

Особливий внесок здобувача. Усі сформульовані положення та висновки дисертації обґрунтовано на основі власних досліджень автора. Використані в дисертації положення інших авторів мають відповідні посилання і використані лише для підкріплення ідей здобувача. У співавторстві опубліковано 1 статтю.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження представлено на Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна парадигма управління і Острозька Біблія» (Львів, 2009); II Всеукраїнському психологічному конгресі, присвяченому 110-й річниці від дня народження Г.С. Костюка (Київ, 2010); V Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми екологічної психології» (Київ, 2009); Регіональній науково-практичній конференції «Науково-педагогічна діяльність Є.П. Голобородько, доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента НАПН України» (присвяченій 50-річчю діяльності вченого-педагога) (Херсон, 2010); IX Всеукраїнській науково-методичній конференції «Проблеми післядипломної освіти педагогів: інноваційна андрагогіка» (Ужгород, 2010); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проектування соціально-розвивального середовища сучасного навчального закладу» (Херсон, 2009); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми практичної психології» (Херсон, 2009); II Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми практичної психології» (Херсон, 2010); II Всеукраїнській науково-методичній конференції «Психолого-педагогічні засади діяльності вчителя: історія, теорія, практика» (Херсон, 2012); Міжнародній науково-практичній веб-конференції «Психолого-педагогічні засади діяльності вчителя: історія, теорія, практика» (Херсон, 2013); II Міжнародній науково-практичній

конференції «Психолого-педагогічні засади діяльності фахівця: історія, теорія, практика» (Херсон, 2014); IX Міжнародній науково-практичній конференції «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору» (м. Київ, 2014); Всеукраїнській науково-методичній конференції «Компетентнісний підхід в управлінні закладом освіти» (м. Ялта, Кацівелі, 2010); Херсонських обласних педагогічних читаннях «Г.С. Костюк – видатний психолог ХХ століття. До 110-річчя від дня народження» (Херсон, 2009); Херсонських обласних педагогічних читаннях «Г.С. Костюк – видатний психолог ХХ століття. До 115-річчя від дня народження» (Херсон, 2014); Форумі молодих науковців Львова (Львів, 2009); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Запобігання насильству та екстремізму в молодіжному середовищі» (Херсон, 2011); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Удосконалення підготовки майбутнього педагога в контексті Болонської конвенції» (Мукачеве, 2010); Обласній науково-методичній конференції «Превентивне виховання дітей і молоді: реалії та перспективи» (м. Херсон, 2010); Першій регіональній науково-методичній конференції «Психолого-педагогічні засади діяльності вчителя: історія, теорія, практика» (м. Херсон, 2010); на засіданнях лабораторії методології та теорії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (2009–2014) та кафедри педагогіки і психології КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» (2009–2014).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено в 7 статтях у фахових наукових виданнях, включених до затвердженого МОН України переліку, в 2 статтях у зарубіжних періодичних виданнях, 1 розділі колективної монографії, 11 статтях у матеріалах конференцій та семінарів.

Структура роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (231 найменування), 11 додатків (на 15 сторінках). Робота ілюстрована 1 рисунком (на 1 сторінці), 40 таблицями (на 34 сторінках). Загалом дисертаційна робота викладена на 213 сторінках. Основний обсяг дисертації складає 160 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу, основні завдання й методи дослідження, охарактеризовано теоретико-методологічні основи дослідження, подано відомості про апробацію і впровадження результатів дослідження.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади вивчення впливу атракції та її рефлексії на ефективність діяльності»** проведено теоретичний аналіз проблеми атракції у загальнопсихологічному вимірі та міждисциплінарному контексті, розглянуто підходи до вивчення феномену діяльності у вітчизняній та зарубіжній психології, запропоновано

концептуалізації атракції як різновиду категоризації суб'єктом Іншого та проаналізовано її місце в структурі механізмів регуляції діяльності.

У психологічній науці вивчення атракції здійснюється насамперед у двох різних аспектах, які водночас тісно пов'язані один з одним: соціально-психологічному та загальнопсихологічному. При цьому чисельно переважають дослідження, виконані у соціально-психологічному аспекті, де атракція розглядається як емоційна складова міжособистісного сприймання та соціальна установка, атитюд (О. Бодальов, Л. Гозман, М. Обозов). У загальній психології атракція вивчається як особлива емоція, переживання, ставлення особистості до Іншого та оцінка Іншого в аспекті його привабливості (Ф. Басін, В. Вілюнас, Н. Сердюк, П. Симонов, Г. Шинкарьов). Особлива увага приділяється дослідженню окремих різновидів атракції, які нерідко трактуються і як рівні її прояву: симпатія, дружба та кохання (І. Кон). Чинник симпатії в житті людини та суспільства аналізується у працях філософів, які часто при осмисленні людських та суспільних проблем оперують поняттям *любов* у широкому сенсі, сутнісно близьким до змістового поля терміну *симпатія* (Г. Бояндіна, І. Лаверичева, Г. Маркузе, А. Сміт, Т. Кононенко, Д. Юм).

Аналіз психологічних та філософських робіт свідчить, що змістові поля термінів «атракція», «симпатія» та «любов» варіюються у настільки широких межах, що у своїх тлумаченнях можуть сягати фактично сутнісної тотожності. Водночас кожне з них може тлумачитися як у широкому, так і у вузькому сенсі. Обґрунтовано, що саме поняттю «атракція» найдоцільніше надати найширшого, системно-інтегративного статусу щодо всіх інших понять. Установлено, що змістове поле поняття «атракція» є динамічним і до нього потрапляють явища, які поряд з наявністю дуже істотних спільних рис (що, власне, й надають їм атрактивний характер) мають і великі відмінності та виразну своєрідність. Так, симпатія, дружба, кохання й любов, маючи спільність та взаємопов'язаність, є водночас досить різнорідними феноменами.

Показано, що міжособистісна атракція є векторною характеристикою емоційного ставлення з боку суб'єкта, спрямованого в цей час на значущого Іншого, яке обов'язково репрезентується як когнітивна оцінка в контексті спеціальної системи особистісних конструктів «симпатія-антипатія», «любов-ненависть», «друг-ворог» або ж за узагальненим конструктом «позитивна атракція – негативна атракція (антиатракція)». У випадку тризначної диференціації градацій атрактивного конструкту «позитивна атракція – нульова атракція (нейтральна) – негативна атракція» у діаді можлива комбінація з дев'яти векторів міжособистісної атракції, а в групах більшого розміру кількість можливих варіантів стрімко зростає, проте у більш узагальненому вигляді можна виокремити чотири типи структур внутрішньогрупової атракції: атрактивно-позитивну, атрактивно-негативну, атрактивно-нейтральну, атрактивно-поляризовану.

Обґрунтовано, що функціонування міжособистісної атракції може здійснюватися в суттєво різних умовах. Це може бути лише взаємна перцепція у процесі здійснення індивідуальних

діяльностей в одному часі і просторі, але найчастіше міжособистісна атракція виникає й формується в обставинах або конфронтації чи конкуренції, або кооперації. Посилення діяльнісного опосередкування міжособистісної атракції істотно збільшує динамізм та неоднозначність подальшого розвитку атрактивних настанов. Кінцевий же результат впливу атракції на поведінку в міжособистісній взаємодії залежить від особливостей поєднання атрактивності з референтністю та владою, кожна з яких або взяті разом за певних умов можуть перевершувати вплив атракції. Водночас позитивну атракцію можна розглядати як добровільне, щире бажання до актуальної чи потенційної діяльності, а негативну – як уникання такої, а то й потяг до конфронтаційної взаємодії.

У другому розділі дисертації *«Емпіричне дослідження рефлексії педагогами впливу міжособистісної атракції учнів на ефективність їхньої спільної діяльності»* представлено концептуальну модель суб'єктивного опосередкування об'єктивного впливу атракції на спільну діяльність учнів імпліцитними концепціями педагогів. Описано методичні підходи до визначення рівня атракції в діаді, висвітлено об'єктивні закономірності взаємозв'язку міжособистісної атракції та ефективності діяльності, розкрито особливості рефлексії взаємозв'язку атракції та ефективності діяльності в суб'єктивних психолого-педагогічних концепціях учителів.

Обґрунтовано, що вплив атракції на гармонізацію міжособистісної взаємодії має як об'єктивну природу, так і опосередковується педагогічними рішеннями. Вибір атракції як основи для регулювання діяльності зумовлюється імпліцитними та експліцитними педагогічними концепціями. Показано, що атракція як механізм формування привабливості або навпаки □ непривабливості чи байдужості однієї людини в очах іншої у своєму підґрунті одночасно має інстинктивні та культурно-історичні механізми, які створюють об'єктивну складову в структурі детермінації атрактогенезу. Імпліцитні теорії атракції складають суб'єктивну складову її детермінації. Суб'єктивні уявлення, представлені в імпліцитних теоріях, можуть більш чи менш точно відповідати реально діючим об'єктивним чинникам, тобто інстинктивним та культурно-історичним механізмам атрактогенезу, можуть відображати їх спотворено, а можуть лишати повністю невідрефлексованими широке коло детермінант, корелятив та наслідків атракції. В умовах малорозвиненої рефлексії об'єктивна складова за дієвістю домінує над суб'єктивною. За умов високорозвиненої рефлексії міжособистісної атракції значущість суб'єктивної складової в атрактогенезі може бути цілком співрозмірною з об'єктивною. Водночас за високорозвиненої рефлексії з'являються і ризики надмірної й деформованої рефлексії атракції. Тому доцільно розрізняти недостатню, оптимальну та деформовану форми рефлексії міжособистісної атракції як механізму регуляції діяльності.

Емпіричні розвідки здійснювалися на матеріалі дослідження діад учнів, які виступають співсуб'єктами або самоорганізованої спільної діяльності, або ж організованої та оцінюваної

таким значущим Іншим, як учитель. Метою було з'ясування того, чи мають різні варіанти міжособистісної атракції між учнями істотний взаємозв'язок з ефективністю спільної діяльності.

Емпірична верифікація зазначених гіпотез будувалася в три етапи: з'ясовувалося, як залученість до спільної діяльності суб'єкта з Іншим або відсутність такої впливає на формування атракції щодо нього; встановлювалося, як об'єктивно конфігурації позитивних, нейтральних та негативних настанов у структурі міжособистісної атракції співсуб'єктів спільної діяльності взаємопов'язані з ефективністю спільної діяльності; вивчалася, як різний рівень рефлексії феноменів атракції, спільної діяльності та їхнього взаємозв'язку може опосередковувати взаємозв'язок атракції та спільної діяльності.

Загалом у першій серії першого етапу було опитано 39 підлітків одного класу двох шкіл (22 дівчат і 17 хлопців). Коефіцієнт кореляції між рівнем залученості до спільно-розподільної діяльності і рівнем атракції вираховувався для кожного з досліджуваних. Для нашої вибірки досліджуваних він був позитивним і коливався в межах $[0,21; 0,64]$, маючи середнє значення $r=0,36$. При цьому для чотирьох досліджуваних він мав статистичну значущість нижче 0,05. Зазначене свідчить про те, що рівень залученості підлітків до спільно-розподільної діяльності має істотний, але помірний зв'язок з рівнем атракції, що демонструє вагомість і інших чинників.

У другій серії першого етапу досліджень нами розглядалася не лише навчальна спільно-розподільна діяльність, але й громадська, трудова, під час дозвілля, а також не лише організована педагогом, а й самоорганізована школярами. Загалом було опитано 68 учнів (39 дівчат та 29 хлопців). Порядковий характер шкал давав можливість вираховувати показники кореляції Спірмена та здійснювати статистичний аналіз взаємозв'язку згаданих вище змінних. Для цієї вибірки досліджуваних він був позитивним і коливався в межах $[0,43; 0,71]$, маючи середнє значення $r=0,62$. При цьому не було виявлено досліджуваних, у яких він би мав статистичну значущість нижче 0,05. Значно вищу кореляцію, отриману в результаті другої серії досліджень, ми пояснюємо тим, що у позанавчальній діяльності учні мають значно більші можливості вибору партнера, ніж це є в умовах навчального процесу, і такий вибір здійснюється значно частіше за наявності виразної взаємної симпатії. Аналогічно в умовах самоорганізованої діяльності у підлітків є також і більше можливостей уникати співпраці з партнерами, до яких суб'єкт ставиться з антипатією. Слід також звернути увагу на те, що випадки навіть помірної, а тим більше виразної антипатії до однокласників у досліджуваних підлітків були відносно рідкісним явищем, порівняно з нейтральним ставленням та помірною і сильною симпатією.

На другому етапі досліджень ми поставили собі за мету з'ясувати шляхом спостережень та опитування, як різні варіанти міжособистісної атракції поєднуються з ефективністю спільної діяльності. Вимірювання атракції в діадах відбувалося перед кожним випадком спільної діяльності шляхом таємного суб'єктивного шкалювання ставлень співсуб'єктів одне до одного за шкалою

«симпатія – нейтральність – антипатія», яке доповнювалося шляхом зовнішнього спостереження за проявами атрактивності співсуб'єктів діяльності одне до одного з боку дослідника і педагога. Ефективність або неефективність кожного випадку спільної діяльності експертним шляхом оцінювалася педагогом, дослідником та самими співсуб'єктами після кожної спільної діяльності за шкалою «ефективна (успішна) – неефективна (невдала)». Окрім того, зазначена оцінка ефективної діяльності доповнювалася новим суб'єктивним шкалюванням атрактивних настанов співсуб'єктів діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Результати узагальнення статистичних частот поєднання різних варіантів міжособистісної атракції учнів з випадками ефективної та неефективної спільної діяльності, отриманих шляхом спостереження

Ефективність діяльності	Ефективна	Неефективна
<i>Взаємна симпатія</i>	73 %	27 %
<i>Одностороння симпатія</i>	69 %	31 %
<i>Взаємна нейтральність</i>	65 %	35 %
<i>Одностороння антипатія</i>	61 %	39 %
<i>Взаємна антипатія</i>	23 %	77 %
<i>Полярність</i>	49 %	51 %

Однак слід зазначити, що, хоча ми й здійснювали спостереження на уроках за виконанням 20 випадків спільної діяльності у 65 діад учнів (діади обиралися зі 150 учнів з намаганням зробити якомога рівномірнішим розподіл різних типів міжособистісної атракції), представленість різних випадків міжособистісної атракції була дуже різною. Нам не вдалося реально підібрати діади з різним типом атракції так, щоб вони були представлені статистично рівномірно, оскільки реальна картина статистичного розподілу симпатій і антипатій нерівномірна з переважанням у бік позитивних та нейтральних (як про це вже йшлося вище). Відповідно і їх комбінування важко було зробити рівномірним для більш зручного зіставлення даних.

Тому, хоч емпіричні дані й підтверджують в цілому розроблену гіпотезу про сприятливий вплив позитивного компонента в міжособистісній атракції на ефективність спільної діяльності та ускладнюючий вплив негативної, однак достатньо обґрунтовані висновки тут зробити важко через нерівномірність розподілу частот атрактивних настанов та їх поєднань у різні варіанти міжособистісної атракції.

Цікавим моментом було те, що атрактивні настанови упродовж 20 спостережень лишалися у 73 % пар незмінними впродовж усього часу спостережень. У 15 %

пар спостерігалася короткотривала негативізація атракцій після невдачі й у 10 % – поліпшення після успіху. Однак цей ефект виявився нестійким, і спостерігалось повернення до усталеного варіанту міжособистісної атракції. Лише у 2 % пар спостерігалось збереження погіршення атракцій протягом усього періоду спостережень. Можна резюмувати, що в цьому випадку емпіричних даних також недостатньо для обґрунтованих висновків.

Інший спосіб вивчення взаємозв'язку типу міжособистісної атракції з ефективністю діяльності полягав у використанні опитувальника, де учні фіксували щодо кожного однокласника стан міжособистісної атракції з ним на цей момент часу (позитивна – нейтральна – негативна), полярну частоту залученості до спільної діяльності та частоту випадків ефективної (успішної) й неефективної (невдалої співпраці) за шкалою «ніколи – рідко – часто – завжди».

Інші дані, отримані у процесі спостереження, були здобуті також при дослідженні й під час опитування 30 учнів щодо випадків поєднання різних варіантів міжособистісної атракції з ефективністю та неефективністю спільної діяльності, яке проводилося з використанням таблиці 2.

Таблиця 2

Результати узагальнення статистичних частот поєднання різних варіантів міжособистісної атракції учнів з випадками ефективної та неефективної спільної діяльності, отриманих у процесі інтерв'ювання

Ефективність діяльності	Ефективна	Неефективна
<i>Взаємна симпатія</i>	84 %	16 %
<i>Одностороння симпатія</i>	78 %	22 %
<i>Взаємна нейтральність</i>	70 %	30 %
<i>Одностороння антипатія</i>	52 %	48 %
<i>Взаємна антипатія</i>	21 %	79 %
<i>Полярність</i>	35 %	65 %

У процесі опитування в довільній формі також ставилося запитання, чи були в їхньому житті приклади зміни симпатій у бік антипатій і навпаки. Більшість учнів ствердно відповідали на запитання й наводили конкретні приклади. Таких досліджуваних було 66 %. При цьому 57 % цих випадків були пов'язані з успіхом або невдачею у спільній діяльності.

На третьому етапі вивчалися особливості рефлексії взаємозв'язку атракції та ефективності діяльності в імпліцитних концепціях учителів.

У першій серії цього етапу ми використовували метод вільного групового інтерв'ю, який включав і деякі елементи дискусії. Загалом у дослідженні було задіяно 74 педагоги, які здобували підвищення кваліфікації у КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти». Якісне узагальнення

одержаного емпіричного матеріалу дає змогу зробити низку висновків.

На відміну від наукових психолого-педагогічних концепцій, педагоги при артикулюванні цих концепцій не надавали настільки високої значимості організації різних форм спільно-розподільної навчальної діяльності порівняно зі спільно-індивідуальною, хоча теж оцінювали її досить високо. Вони відзначали, що паралельна організація навчальної діяльності в класі є менш трудовитратною порівняно з організацією навчальної співпраці у спільно-розподільній діяльності. Тому додаткові витрати вчителем часу й енергії не завжди виправдовуються ефектом від співпраці. Щодо позитивного впливу атракції на ефективність спільно-розподільної діяльності в імпліцитних психолого-педагогічних концепціях – думка неоднозначна, хоча більшість висловлювалася про сприятливий вплив взаємно-позитивної та утруднюючий вплив взаємно-негативної на ефективність спільної діяльності учнів. Нерідко педагоги висловлювали думку, що формування груп на основі високого рівня міжособистісних симпатій може мати негативний ефект, перемикаючи їх з навчальної на ненавчальну міжособистісну взаємодію. Навчально-виховний процес повинен підготувати до спільно-розподільної діяльності, побудованої на раціонально-прагматичних підставах, а не лише на основі емоційної привабливості.

У другій серії третього етапу ми зробили спробу стандартизувати процедуру дослідження імпліцитних психолого-педагогічних концепцій атракції за допомогою таблиць і провести кількісний аналіз отриманих даних. Суб'єктивні психолого-педагогічні концепції вчителів (табл. 3) експлікувалися шляхом фіксації їхніх суб'єктивних оцінок у контексті шкали: «Гарантує (1); істотно підвищує ймовірність (сприяє) (2); істотно знижує ймовірність (утруднює) (3); унеможлиблює (4); істотно не впливає (5); важко сказати (6)».

Таблиця 3

Таблиця для узагальнення імпліцитних концепцій дієвості атракції

Ефективність діяльності	Учитель 1	Учитель 2	Учитель 3		Учитель 27
<i>Взаємна симпатія</i>	1	2	6		2
<i>Одностороння симпатія</i>	2	2	2		2
<i>Взаємна нейтральність</i>	5	5	2		5
<i>Одностороння антипатія</i>	3	3	4		4
<i>Взаємна антипатія</i>	4	3	4		4
<i>Полярність</i>	6	3	6		4

Отримані на вибірці 27 вчителів дані узагальнювалися за допомогою кластерного аналізу. Було встановлено, що досліджувані розділяються на тих, хто вважає атракцію дієвим чинником забезпечення ефективності спільної діяльності (назовемо їх «атрактоцентрованими»), та тих, хто не

вважає її дієвим інструментом забезпечення ефективності спільної діяльності («атрактодецентрованих»). Чисельність останніх виявилася істотно більшою. У групі атрактодецентрованих можна виокремити підклас гіператрактодецентрованих, для якого є характерним утвердження атракції як чинника, що може утруднювати досягнення ефективності спільної діяльності, і підклас гіпоатрактодецентрованих, які вдають, що її вплив неістотний. При цьому гіператрактодецентровані й гіпоатрактодецентровані розділяються на тих, у кого імпліцитні концепції добре відрефлексовані, і тих, у кого низько відрефлексовані.

Отримані результати різко контрастували з враженнями попередньої серії цього етапу дослідження суб'єктивних психолого-педагогічних концепцій шляхом вільного групового інтерв'ювання, де складалося враження, що серед педагогів домінують атрактоцентричні підходи (52 %). Далі дослідження з використанням таблиць для порівняння дієвості атракції з такими альтернативними чинниками, як влада, авторитет та розрахунок, показало, що серед атрактодецентрованих педагогів домінують насамперед настанови кратоцентричні, які виявляються у гіператрактодецентрованих. Інші – зорієнтовані на чинник авторитету. Прагматичноцентрованих орієнтацій у нашій вибірці виявлено не було.

Таке розходження даних, одержаних у процесі відкритого вільного групового інтерв'ювання й індивідуального за допомогою зазначених таблиць, свідчить, що у першому випадку відчутний вплив мав ефект соціальної бажаності, а у другому випадку він нівелювався. І цього разу наші результати узгоджуються з дослідженнями професійних деформацій педагогів, які відзначаються їх високою частотністю серед учителів, де однією з найпоширеніших деформацій є авторитарність.

Таким чином, функціонування та розвиток суб'єктивних психолого-педагогічних концепцій утруднено не стільки через брак рефлексії, скільки через її деформацію під впливом механізмів психологічного захисту. А відтак у цій сфері є нагальною проблема корекції та розвитку імпліцитних концепцій атракції педагогів.

У третьому розділі дисертації «Фасилітація рефлексії суб'єктивних концепцій педагогів щодо впливу міжособистісної атракції на ефективність діяльності школярів» висвітлено методологічне підґрунтя програми корекції та розвитку суб'єктивних психолого-педагогічних концепцій учителів, зміст тренінгової програми, проаналізовано результати її апробації.

Корекція та розвиток суб'єктивних концепцій педагогів здійснювалися у формі групової дискусії, першою фазою якої було виявлення особистих імпліцитних теорій усіх учасників групи, які у них стихійно сформувалися на цьому етапі професійного розвитку. Друга фаза – це порівняння експлікованих імпліцитних теорій учасників одна з одною, встановлення спільностей та відмінностей, а також виокремлення прогалів, сильних та слабких сторін у репрезентованих індивідуальних концепціях. На третій фазі подальший перебіг тренінгового процесу розгортається

як рух кожного з учасників до формування групової імпліцитної теорії атракції як чинника гармонізації міжособистісних взаємин у спільно-розподільній діяльності, яка складалася як результат поєднання здобутків з особистих суб'єктивних теорій кожного із членів групи та ознайомлення з експліцитними теоріями, в результаті чого утворюється, можна сказати, експліцитно-імпліцитна теорія. Остання постає як результат суб'єктивної асиміляції у власний здобуток експліцитних наукових теорій, репрезентованих тренером, та імпліцитних теорій інших учасників тренінгової групи.

Загальна вибірка учасників експериментальних груп корекційно-розвивального тренінгу фасилітації здатності педагогів до рефлексії та вдосконалення своїх суб'єктивних психолого-педагогічних концепцій в умовах активного групового навчання була сформована у кількості, необхідній для встановлення статистично значущих змін в імпліцитних теоріях педагогів ($n=60$; експериментальна група – 30 осіб; контрольна група – 30 осіб). При цьому відбір педагогів до контрольної та експериментальної груп здійснювався відповідно до вимог репрезентативності, що передбачало формування експериментальної і контрольної групи з приблизно однаковим стажем педагогічної діяльності. У пілотажних групах було задіяно понад 80 педагогів. Загалом тренінгова програма в експериментальних групах тривала 9 астрономічних годин (12 академічних годин). У пілотажних групах – від 3 до 9 астрономічних годин. Ефективність тренінгової програми оцінювалася за результатами роботи з 4 групами педагогів чисельністю 6–10 учасників.

Для визначення ефективності корекційно-розвивальної програми проводилося колективне обговорення розуміння чи усвідомлення педагогами її корисності для свого професійного розвитку. Окрім того, було виявлено статистично значущі зрушення за критерієм Фішера (ϕ^*) щодо зниження кількості випадків деструкцій суб'єктивних психолого-педагогічних концепцій атракції та спільно-розподільної діяльності (табл. 4).

Таблиця 4

Результати перевірки ефективності тренінгу щодо корекції та розвитку суб'єктивних психолого-педагогічних концепцій атракції

Тип деформації суб'єктивної психолого-педагогічної концепції взаємозв'язку атракції та спільно-розподільної діяльності	Кількість осіб, що мали деформацію суб'єктивної психолого-педагогічної концепції			
	на початку тренінгу (у %)	після тренінгу (у %)	ϕ^*	p
Гіперболізація ролі атракції як	17,3	2,78	3,944	0,01

чинника гармонізації				
Недооцінка ролі атракції	3,1	1,0	2,848	0,01
Низький рівень когнітивної складності	27,3	5,6	6.685	0,01
Недооцінка ролі спільно-розподільної діяльності	52,3	16,44	3,74	0,01

Таким чином, результати апробації тренінгових програм свідчать, що зазначена здатність добре піддається корекційно-розвивальному впливу й обраний підхід є перспективним напрямом розвитку практичної психології.

У педагогів (табл. 5) проявилось п'ять тенденцій змін їхніх імпліцитних теорій, яким віддано перевагу моніторингу. По-перше, під впливом тренінгу в експериментальних групах порівняно з контрольною відзначено істотне зростання когнітивної складності та зменшення когнітивної простоти конструктів атракції, спільно-розподільної діяльності й гармонійності міжособистісних взаємин.

По-друге, в експериментальних групах виявлено тенденцію до розширення спектру інтеграційних зв'язків базових конструктів. По-третє, в результаті участі у тренінговому процесі виразно відбувалося зростання наративної оснащеності конструктів у суб'єктивно-психологічних концепціях атракції як чинника гармонізації взаємин у спільно-розподільній діяльності. По-четверте, наслідком тренінгового процесу стала оптимізація в структурі професійної педагогічної свідомості учасників тренінгу аксіологічного статусу чинників атракції, спільно-розподільної діяльності та гармонізації міжособистісних взаємин. По-п'яте, спостерігалася також низка важливих аспектів змін у суб'єктивних концепціях впливу атракції на гармонійність міжособистісних взаємин у спільно-розподільній діяльності щодо когнітивної диференційованості її базових конструктів: атракції; спільно-розподільної діяльності та гармонійності міжособистісних взаємин. Також підвищувалася частота учасників з високими рівнями когнітивної складності зазначених конструктів.

Таблиця 5

Динаміка змін основних показників розвитку суб'єктивних психолого-педагогічних концепцій взаємозв'язку атракції та ефективності діяльності

Рівень розвитку суб'єктивних психолого-педагогічних	Середнє арифметичне		t-критерій Ст'юдента	Рівень значимості
	до корекції	після		

концепцій		корекції		(p)
Когнітивна диференційованість базових конструктів	4,51	4,70	0,50	0,6079
Рівень внутрішньої інтегрованості базових конструктів	4,11	4,20	0,49	0,5991
Рівень зовнішньої інтегрованості базових конструктів	5,00	4,75	0,82	0,3739
Рівень наративної оснащеності імпліцитних теорій	6,05	4,77	5,41	0,0000
Рівень концептуалізації атрактивних наративів	5,03	4,20	3,30	0,0010

Таким чином, у результаті проведеного наукового дослідження виявлено, що більш високою когнітивною складністю відзначається конструкт гармонійності міжособистісної взаємодії. Серед педагогів існує три типових варіанти розуміння гармонійності міжособистісних взаємин: одновимірно сфокусоване, переважно в аспекті «конфлікт-злагода», що є найбільш поширеним; одновимірно сфокусоване, переважно у вимірі «ефективність-неефективність», що є менш поширеним, ніж перше; двовимірно сфокусоване на паритетному поєднанні аспектів «конфлікт-злагода» та «ефективність-неефективність», що зустрічається найрідше. Тому конструкти «ефективна – неефективна взаємодія» можуть виступати в імпліцитних психолого-педагогічних концепціях як відмежовані одне від одного (як це має місце у наукових експліцитних концепціях), а можуть ототожнюватися або підпорядковуватися ефективності конструкта гармонійності міжособистісної взаємодії.

ВИСНОВКИ

Проведений теоретичний аналіз та емпіричне дослідження проблеми рефлексії міжособистісної атракції як механізму регулювання діяльності дали змогу підтвердити розроблені гіпотези і сформулювати такі загальні висновки:

1. На основі аналізу й узагальнення теоретичних джерел встановлено, що феномен атракції завжди має вплив на регуляцію діяльності, оскільки для суб'єкта обов'язково явно чи не явно існує значущий Інший, який прямо чи опосередковано впливає на її перебіг і може виступати у якості того, хто керує, співсуб'єкта, керованого або принаймні у формі наявного чи потенційного спостерігача, що робить міжособистісну атракцію суб'єкта з ним обов'язковою складовою механізмів регулювання діяльності.

2. Обґрунтовано, що атракція як емоційне ставлення суб'єкта до Іншого обов'язково

поєднується з його когнітивною оцінкою в контексті спеціальної системи особистісних конструктів «симпатія-антипатія», «любов-ненависть», «друг-ворог» тощо. Атрактивні конструкти обов'язково мають більш чи менш широкий спектр зв'язків з іншими конструктами, утворюючи імпліцитні концепції атракції, які свідомо чи підсвідомо використовуються суб'єктом у процесі організації діяльності. Розроблено концептуальну модель безрефлексивного та рефлексивно опосередкованого взаємозв'язку міжособистісної атракції з ефективністю діяльності та розглянуто її вплив у контексті функціонування з альтернативними її формами ставлення до Іншого: референтністю, владою та розрахунком.

3. У результаті емпіричного дослідження встановлено, що взаємопозитивна атракція загалом сприяє, а взаємонегативна – ускладнює досягнення ефективності спільної діяльності. Меншою мірою зазначене проявляється у випадку односторонньої позитивної та односторонньої негативної міжособистісної атракції. Взаємна нейтральність практично не підвищує і не знижує ймовірність успіху та невдачі спільних зусиль. Полярний варіант поєднання атракцій співсуб'єктів чинить вплив, аналогічний посередньому між варіантами односторонньо негативної та взаємонегативної міжособистісної атракції. Збільшення і зменшення ймовірності ефективності спільної діяльності у взаємозв'язку з типом міжособистісної атракції має відносний, а не абсолютний характер.

4. Встановлено такі закономірності атракції як механізму регуляції діяльності: ефект відносності (а не абсолютності) сприяння позитивної атракції; ефект реципрокності (а не односторонності) впливу атракції на перебіг та результат діяльності; ефект альтернативності (а не монопольності) впливу атракції, що проявляється як у формі альтернативної компенсації, так і альтернативної комуляції впливу атракції на регуляцію діяльності; ефект підвищення ймовірності дестабілізації та зниження ймовірності стабілізації атракції як у формах її нейтралізації, так і полярної трансформації залежно від зростання рівня інтерактивності, тривалості взаємодії суб'єктів, що зумовлює підвищену динаміку атракції в умовах діяльності.

5. З'ясовано, що неоднозначний характер загалом сприятливого впливу взаємопозитивної міжособистісної атракції на ефективність діяльності істотною мірою зумовлений відмінностями в імпліцитних концепціях атракції, які опосередковують її вплив на регуляцію діяльності. Встановлено, що чинник атракції впливає на ефективність міжособистісної взаємодії школярів водночас і як об'єктивне явище у стосунках її учасників, і як елемент суб'єктивної психолого-педагогічної концепції вчителя, що організує й керує нею. Відповідно спільна діяльність учнів істотно залежить від наявних у керівника суб'єктивних психолого-педагогічних концепцій взаємозв'язку атракції, спільної діяльності та їх взаємозв'язку.

6. Розроблено й апробовано на практиці програму фасилітації здатності педагогів до рефлексії та вдосконалення своїх суб'єктивних психолого-педагогічних концепцій в умовах

активного групового навчання. У процесі реалізації корекційно-розвивальної програми виокремлено основні психолого-педагогічні й організаційно-методичні умови діагностики та корекції суб'єктивних психолого-педагогічних концепцій: організація взаємного аналізу особистого досвіду використання атракції як чинника гармонізації міжособистісної взаємодії у спільній діяльності сприяє розширенню, переструктуруванню й уточненню своїх суб'єктивних психолого-педагогічних концепцій атракції.

Таким чином, можна стверджувати, що гіпотеза, яку було розроблено на початку дослідження, знайшла своє повне підтвердження в ході емпіричного дослідження.

Перспективи подальшого дослідження передбачають його розвиток за двома напрямками: по-перше, створення цілісної психологічно обґрунтованої концепції внутрішньогрупової атракції, яка органічно доповнила б концепції міжособистісної атракції; по-друге, розроблення тренінгових програм, спрямованих на формування в учасників навичок формування атракції.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Статті у наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого

МОН України:

1. Агачева Ю. А. Фасилітація рефлексії імпліцитних концепцій атракції як механізм регулювання діяльності в умовах групового тренінгу / Ю. А. Агачева // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – К. : Гнозис, 2014. – Дод. 1 до вип. 5, т. V (56), тематичний вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – С. 6–12.
2. Агачева Ю. А. Психологічні особливості розвитку атракції вчителів початкової школи / Ю. А. Агачева // Український науковий журнал. Соціальна психологія : збірник наукових праць. – К., 2011 р. – № 2. – С. 155–161.
3. Агачева Ю. А. Інтрагрупова атракція як чинник ефективності спільно-розподільної діяльності учнів та гармонійності внутрішньогрупових взаємин / Ю. А. Агачева // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. – Вип. 719. Сер. «Педагогіка та психологія». – Чернівці, 2014. – С. 311.
4. Агачева Ю. А. Чинники атракції у спільній діяльності / Ю. А. Агачева // Актуальні проблеми психології: Екологічна психологія : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. Максименка С. Д. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – Т. 7, вип. 20, ч. 1. – С. 5–8.
5. Зливков В.Л. Атракція як чинник єдності процесів виховання, розвитку й навчання у гармонізації спільно-розподільної діяльності / В. Л. Зливков, Ю. А. Агачева // Вісник НТУУ

«КПП». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – Вип. 1. – С. 105–108. (Дисертант розробив концепцію і структуру статті та взяв участь в опрацюванні отриманих результатів).

6. Агачева Ю. А. Атракція як науковий і особистісний конструкт та соціальна й індивідуальна варіабельність впливу атрактивності на міжособистісну взаємодію / Ю. А. Агачева // Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2013. – Т. X: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія, вип. 24. – С. 7–16.

7. Агачева Ю. Розуміння атракції у суспільно-розподільній діяльності / Ю. Агачева // Педагогіка і психологія професійної освіти. 2009. □ № 5. – С. 101 –108.

Статті в зарубіжних періодичних виданнях

8. Агачева Ю. А. Атракция как предпосылка и следствие совместно-распределенной учебной деятельности: имплицитные концепции педагогов / Ю. А. Агачева // Современный научный вестник. – 2013. – № 15 (154). – С. 70–77.

9. Агачева Ю. А. Концептуализация феномена совместно-распределительной деятельности в современной психологии / Ю. А. Агачева // Современный научный вестник. – 2013. – № 29 (168). – С. 55–64.

Статті апробаційного характеру та тези доповідей на наукових конгресах, конференціях і симпозіумах

10. Агачева Ю. А. Взаємодія як чинник гармонізації спільно-розподільної діяльності / Ю. А. Агачева // Актуальні проблеми практичної психології : збірник наукових праць. – Херсон, ПП В.С. Вишемирський, 2010. – Ч. I. – С. 14–17.

11. Агачева Ю. А. Єдність процесів виховання й навчання в гармонізації спільно розподільної діяльності поглядами Г. С. Костюка / Ю. А. Агачева // Г. С. Костюк – видатний психолог XX століття. До 110-річчя від дня народження: Матеріали обласних педагогічних читань, (17 грудня 2009 р., м. Херсон) / за ред. В. В. Кузьменка. – Херсон : РПО, 2009. – С. 4–7.

12. Агачева Ю. А. Міжособистісна атракція як важлива складова професійної компетентності педагога / Ю. А. Агачева // Компетентнісний підхід в управлінні закладом освіти : матеріали Всеукр. науково-методичної конференції, (1–2 жовтня 2010 р., м. Ялта, Кацівелі) / за ред.: А. М. Зубка, В. Ф. Петрова, І. Я. Жорової. – Херсон : РПО, 2010. – С. 5–6.

13. Агачева Ю. А. Роль атракції у гармонійному розвитку молодшого школяра / Ю. А. Агачева // Превентивне виховання дітей і молоді: реалії та перспективи : матеріали обласної науково-методичної конференції, (23 лютого 2010 р., м. Херсон) / за ред. С. О. Моїсєєва. – Херсон : РПО, 2010. – С. 5–9.

14. Агачева Ю. А. Розвиток атракції вчителя як чинника гармонійної професійної

діяльності / Ю. А. Агачева // Психолого-педагогічні засади діяльності вчителя: історія, теорія, практика : матеріали II Всеукраїнської науково-методичної конференції, (8–9 листоп. 2012 р., м. Херсон) / за ред.: В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко, І. В. Воскової. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2012. – С. 5–10.

15. Агачева Ю. А. Формування особистості учня гармонійною міжособистісною взаємодією у спільно-розподільній діяльності / Ю. А. Агачева // Психолого-педагогічні засади діяльності вчителя: історія, теорія, практика : матеріали Першої регіональної наук.-метод. конф., (23 листоп. 2010 р.) / за ред. : В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко, О. В. Рідкоус. – Херсон : РІПО, 2010. – С. 33–36.

16. Агачева Ю. А. Вплив атракції на подолання труднощів у спільно-розподільній діяльності / Ю. А. Агачева // Форум молодих науковців Львова : збірник тез конференції, 20 листоп. 2009 р. / за заг. ред.: О. М. Лозинського, М. З. Буника, І. Б. Кіянки. – Львів : ТзОВ «Ліга-Прес», 2009. – С. 8–11.

17. Агачева Ю. А. Вплив атракції на міжособистісну взаємодію суб'єктів у спільно-розподільній діяльності навчально-виховного процесу закладу освіти / Ю. А. Агачева // Теоретико-методологічні основи вдосконалення системи освіти та поліпшення її кадрового забезпечення: психолого-педагогічний аспект : колективна монографія / В. В. Кузьменко, Є. П. Голобородько, Н. В. Слюсаренко [та ін.] ; за заг. ред.: В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. – С. 289–312. (Дисертант підготував розділ з проблематики).

18. Агачева Ю. А. Роль атракції у спільній діяльності / Ю. А. Агачева // Актуальні проблеми практичної психології : зб. наук. пр. – Херсон : ПП В. С. Вишемирський, 2009. – Ч. I. – С. 11–17.

19. Агачева Ю. А. Вплив атрактивної особистості вчителя на формування гармонійно-розвинутої особистості учня / Ю. А. Агачева // Педагогіка К. Д. Ушинського : матеріали обласної наук.-практ. конф., (15 трав. 2014 р., м. Херсон) : у 2-х ч. – Ч. 1 / за заг. ред.: Т. В. Комінарець, В. В. Кузьменка. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. – С. 5–8.

20. Агачева Ю. А. Корекція та розвиток імпліцитних концепцій атракції та спільно-розподільної діяльності у вчителів в умовах групового тренінгу / Ю. А. Агачева // Психолого-педагогічні засади діяльності фахівця: історія, теорія, практика : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., (18–19 верес. 2014 р., м. Херсон) / за ред.: В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. – С. 5–9.

АНОТАЦІЇ

Агачева Ю. А. Рефлексія міжособистісної атракції як механізм регулювання діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01. – загальна психологія, історія психології. – Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Київ, 2015.

Дисертаційна робота містить дослідження проблеми впливу рефлексії міжособистісної атракції на характер взаємодії у спільно-розподільній діяльності. Розроблено модель взаємозв'язку атракції з перебігом спільно-розподільної діяльності.

Емпірично визначено, що гармонійно-ефективна спільно-розподільна діяльність досягається переважно в атрактивно-позитивних групах, хоча позитивний тип структур внутрішньогрупової атракції лише істотно сприяє, але не гарантує гармонійно-ефективної діяльності.

Встановлено, що зростання інтенсивності та різноманітності залучення підлітків до спільно-розподільної діяльності створює як перспективи підвищення позитивності наявних атрактивних настанов, так і ризики їх зниження, а то й трансформації у негативні.

З урахуванням теоретичного аналізу і результатів емпіричного дослідження розроблено й апробовано програму фасилітації здатності педагогів до рефлексії та вдосконалення своїх суб'єктивних психолого-педагогічних концепцій в умовах активного групового навчання. Результати дослідження підтвердили ефективність запропонованої гіпотези.

Ключові слова: рефлексія, спільно-розподільна діяльність, атракція, гармонійність міжособистісної взаємодії, ефективність взаємодії, гармонійність міжособистісних взаємин, суб'єктивні психолого-педагогічні концепції, корекційно-розвивальна програма.

Агачева Ю. А. Рефлексия межличностной аттракции как механизм регулирования деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01. – общая психология, история психологии. – Институт психологии имени Г. С. Костюка НАПН Украины, Киев, 2015.

Диссертация содержит исследование проблемы влияния рефлексии межличностной аттракции на характер взаимодействия в совместно-распределительной деятельности. Разработана модель взаимосвязи аттракции с ходом совместно-распределительной деятельности.

Эмпирически определено, что гармонично-эффективная совместно-распределительная деятельность достигается преимущественно в аттрактивно-позитивных группах, хотя положительный тип структур внутригрупповой аттракции только существенно способствует, но

не гарантирует гармонично-эффективной деятельности.

Установлено, что рост интенсивности и разнообразия привлечения подростков к совместно-распределительной деятельности создает как перспективы повышения позитивности имеющихся аттрактивных установок, так и риски их снижения, и даже трансформации в отрицательные.

Профессиональное развитие педагога является двуединым процессом усвоения эксплицитных теорий и формирования имплицитных психолого-педагогических концепций. Традиционное педагогическое образование является фактически односторонним процессом и фокусируется преимущественно на первой стороне, оставляя на периферии внимания другую его сторону. Практически все разнообразия тренинговых технологий в той или иной степени компенсируют эту односторонность, привлекая к процессу рефлексии не только эксплицитные, но и имплицитные знания участников, которыми они руководствуются в регуляции практической деятельности.

Разработанная с учетом теоретического анализа и результатов эмпирического исследования программа фасилитации способности педагогов к рефлексии и усовершенствованию своих субъективных психолого-педагогических концепций в условиях активного группового обучения отличалась от большинства тренинговых программ совершенствования концептуального уровня структурирования опыта, где работа с концептами, конструктами и концепциями находится в центре внимания, а работа с навыками и нарративами создает фон для этого процесса.

Результаты исследования подтвердили эффективность выдвинутой гипотезы.

Аттракция выступает объективной и субъективной детерминантой на протяжении деятельности, может быть как ее следствием, так и ее фактором, образуя круг реципрокной детерминации, создавая возможность повышения ее эффективности через конструктивную рефлексию имплицитных концепций аттракции субъектов и сосубъектов деятельности, фасилитация которой создает возможности для более продуктивного использования преимуществ и нейтрализации недостатков аттракции как фактора повышения эффективности деятельности.

Ключевые слова: рефлексия, совместно-распределительная деятельность, аттракция, гармоничность межличностного взаимодействия, эффективность взаимодействия, гармоничность межличностных взаимоотношений, субъективные психолого-педагогические концепции, коррекционно-развивающая программа.

Agacheva Y. A. Reflection of interpersonal attraction as a mechanism for regulating activities. – Manuscript.

The dissertation for obtaining the scientific degree of Candidate of Psychological Sciences, speciality 19.00.01 – General Psychology, History of Psychology. – The Institute of psychology named after G. S. Kostiuk NAPS of Ukraine, Kyiv, 2015.

The given thesis contains research of the way interpersonal attractional reflection influences the interactive character of co-distribution activities.

It has been empirically established that harmony-efficient co-distribution activities are being achieved mainly in the positive attractive groups, although positive structure type of the inner attraction groups only contributes to, but does not guarantee the harmonious, efficient activities. It has been found out that increased intensity and diversity of the teenagers' involvement into joint co-distribution activities creates perspectives for the increase of existing attractional pre-suppositions as well as risks of their decrease on further, transformation into negative ones.

Having taken into consideration the theoretical analysis and empirical research results, a Programme of facilitation of ability of pedagogues to reflection and perfection of their subjective psychological and pedagogical conceptions in the conditions of active group teaching has been approved. Its efficiency has been confirmed by the undertaken research.

Keywords: reflection, co-distribution activities, attraction, harmonization of interpersonal interaction, interaction efficiency, harmonization of interpersonal relationships, subjective psychological and pedagogical concepts, correctional and development programme.